ujforum_58.qxp 11/21/2006 4:12 PM Page 33 (Black plate)

POÓR JUDIT – FEHÉR HELGA – BÖCSKEI ELVIRA*

Bevezetés

A gazdasági növekedés hajtóereje évezredek óta változatlanul a kereskedelem, melyet napjainkban a szállítási és a kommunikációs költségek csökkenése egyre jobban ösztönöz. Adott ország külkereskedelmének alakulását alapvetően az ország gazdaság- és kereskedelempolitikája befolyásolja.

A kereskedelempolitika legfontosabb célja az adott ország nemzetközi kereskedelmének javítása, külgazdasági egyensúlyának biztosítása. Fontos kereskedelempolitikai cél továbbá az ország világgazdasági alkalmazkodásának elősegítése, az azt veszélyeztető külgazdasági hatások kivédése, a megfelelő nagyságú és összetételű import beszerzéséhez szükséges nemzetközi gazdasági környezet megteremtése. Kiemelkedő szerep jut az adott nemzetgazdaságban a gazdaságpolitikai és fejlesztési célok megvalósításának is. E célok elősegítése a nemzetközi kereskedelem szabályozásán keresztül történik. Összességében egy ország kereskedelempolitikájának legfontosabb feladata a hazai termékek minél kedvezőbb külső piacra jutásának támogatása, az azokat veszélyeztető tisztességtelen kereskedelmi gyakorlat elleni küzdelem, valamint a fentebb felsorolt célok eléréséhez szükséges eszközrendszer kialakítása és hatékony működtetése. (Huszár 1998).

Természetesen e céloknak a megvalósítási módját jelentős mértékben alakítják a különböző nemzetközi egyezmények, a GATT/WTO irányelvek és egyéb más fennálló külkereskedelmi megállapodások.

A kereskedelempolitika irányzatai

A kereskedelempolitikának alapvetően két irányzata különböztethető meg: a szabad kereskedelem vagy liberalizmus, és a védelmi politika vagy protekcionizmus. Egy ország által folytatott kereskedelempolitika jelentős mértékben függ annak adottságaitól, azaz attól, hogy milyen mértékben ellátott természeti erőforrásokkal, tőkével, munkaerővel, mekkora az ország, milyen volumenű a belső piac felvevőképessége vagy technológiai fejlettsége.

A szabadkereskedelmi politika megszüntet minden olyan akadályt, amely torzítja a ter-

*Pannon Egyetem

ujforum_58.qxp 11/21/2006 4:13 PM Page 34 (Black plate)

mékek árát, megakadályozza a hazai termékek külföldi piacra jutását, a külföldi termékek beáramlását, illetve felszámolja azokat az akadályokat, amelyek összességében torzítják a versenyképességet és a versenyképességi arányokat. Ezentúl lehetővé teszi az optimális üzemméret elérését, skálahozadék realizálását, mivel gyakran a hazai piac felvevőképessége, a vállalat hazai piaci részesedése nem teszi lehetővé az optimális gyártási volumen elérését. A külső piacokon való értékesítési lehetőségek hatására a vállalat lényegesen nagyobb piacon képes értékesíteni termékeit. Az intenzívebb verseny a vállalatokat versenyképességük folyamatos növelésére kényszeríti, ami ösztönzi a fejlődést. Zárt gazdasági körülmények között a vállalatok, illetve a hazai iparágak a korlátozott verseny hatására elkényelmesedhetnek, nem követik a világgazdasági tendenciákat és leszakadnak attól.

Bizonyos esetekben azonban az állam beavatkozik az áruk szabad áramlásába, a világgazdaság valamennyi nemzetállama megteszi ezt. Nagy jelentősége van azonban annak, hogy ezt milyen *mértékben* teszi, mennyire *diszkriminatív* módon, milyen *eszközökkel,* végül pedig mindezt milyen *tendenciával*: a magasabb védelem, a protekcionizmus irányába halad-e, vagy pedig liberalizál.

A protekcionizmus mellett számos érv hozható fel, mindenekelőtt az *iparnevelés*, más néven a fejlődő, növendék iparok védelme. Egy-egy iparág születése pillanatában még gyenge, alacsony versenyképességű. Beavatkozás nélkül, szabadkereskedelmi körülmények között nem lenne képes kifejlődni, a külföldi versenytársak kiszorítanák a piacról. Árai magasabbak, minősége alacsonyabb a külső versenytársainál. Amennyiben azonban vámokat vagy más védelmi eszközt vetnek ki az importált termékekre, a hazai termék árhátránya eltűnik, piacot nyer és az iparág növekedésnek indulhat.

Egy ágazatot védelemben részesíthetnek annak ellenére is, hogy az már sosem lehet nemzetközileg versenyképes. A védelem mellett szólhatnak bizonyos *nemzetbiztonsági* megfontolások. Erre jó példa az acélipar és a mezőgazdaság.

A protekcionizmus mellett komoly érv lehet a *munkahelyek védelme*. Az alacsony áruimport könnyen vezethet egyes hazai iparágak hanyatlásához, így munkahelyek megszűnéséhez. Ennek következtében elsősorban olyan iparágat védenek, melyek munkaerőintenzívek, nagytömegű munkaerőt kötnek le. A protekcionizmus mögött gyakran *stratégiai okok* állnak. Az acélipar nemcsak nemzetbiztonsági okok miatt részesül védelemben, hanem azért is, mert más iparágak számára nyersanyagot állít elő.

A protekcionizmus a *kereskedelmi és a fizetési mérleg védelmét* is szolgálhatja. Deficit esetén korlátozzák az importot, a csökkenő import kisebb devizakiáramlással jár, mely elmozdít(hat)ja a fizetési mérleget az egyensúlyi állapot felé. A külgazdasági egyensúly megtartása érdekében a különféle nemzetközi egyezmények (megszorításokkal) elfogadják a bevezetett védelmi eszközöket. A *környezet állapotának és a lakosság egészségének megóvása* (ideértve az állati és növényi egészséget is) egyre gyakrabban hangoztatott oka a védelemnek.

ujforum_58.qxp 11/21/2006 4:13 PM Page 35 (Black plate)

A *tisztességtelen kereskedelem* gyakorlata gyakran protekcionista válaszlépéseket vált ki. Amennyiben megszegik a nemzetközi kereskedelem (írott vagy íratlan) szabályait, a nemzetközi megállapodásokat, a kivetett védelmi eszközök ellensúlyozzák az ebből fakadó jogtalan piaci előnyt (Kacsirek 2005).

A dolgozat második felében áttekintjük Magyarország kereskedelempolitikai eszközeit a csatlakozás előtti és a csatlakozás utáni időszakra vonatkozóan.

Kereskedelempolitikai eszközök a csatlakozás előtt

Magyarország külkereskedelmét vizsgálva a rendszerváltással együtt járó reorientáció jelei már a korábbi évtizedekben is megfigyelhetőek voltak. Az 1968-as reform körüli időkre nyúlnak vissza a Nyugat-Európa felé nyitás kezdetei (Köves 2003). Ekkor született az első „technikai" megállapodás az Európai Közösséggel (EK), mely a sertéshús kereskedelmére vonatkozott, és melyet számos más árucsoportra vonatkozó megállapodás követett. Az 1973-as Általános Kereskedelemi és Vámtarifa Egyezményhez (GATT) való csatlakozással Magyarország a tagállamok piacaira való diszkriminációmentes bejutást célozta meg, valamint vállalta azt is, hogy a korábbi átlagos vámszintet 34-ről 24 százalékra csökkenti (Nagy 1995).

A 80-as évek elején már nem csak egyes termékekre vonatkozó, hanem ágazati szintű megállapodások is létrejöttek az EK és Magyarország között, sőt tárgyalások folytak egy átfogó, kétoldalú megállapodás megkötéséről is, mely szöges ellentétben állt a KGST álláspontjával (Balázs 2002). A tokiói körtárgyalások eredményeképpen az átlagos magyar vámszint tovább csökkent 16 százalékra (Nagy 1995). 1988. szeptember 26-án írták alá azt a magyar–EGK kétoldalú gazdasági-kereskedelmi együttműködésről szóló megállapodást, mely december 1-jén lépett életbe és többek között 1995. december 31-ig helyezte kilátásba a magyar árukkal szemben fenntartott, ún. diszkriminatív korlátozások leépítését, valamint biztosította Magyarország számára a legnagyobb kereskedelmi kedvezményes elbánást. A Közösség a magyar árukkal szembeni különleges vámokat a fenti határidőnél előbb, már 1990. január 1-jével megszüntette (Balázs 2002). A legnagyobb kereskedelmi kedvezményes elbánás hatására a Közösségből származó import kevesebb mint egyötöde élvezett vámmentességet, kétötödét 5 és 10 százalék közötti vám terhelte, további egynegyedének a vámja 10 és 25 százalék között volt (Nagy 1995).

A rendszerváltással alapvető változás ment végbe a gazdaságban és ennek megfelelően a külkereskedelemben is. Az átalakítási folyamatok alapvető eszközeként az importliberalizálás funkcionált, mely lehetővé tette az új piacok felé történő nyitást. Kezdetben az újonnan kialakult piacgazdaság védelmére szükségessé vált a vámok felállítása (Majoros, 2001). Az átlagos vámszint magasabb volt, mint az OECD országokban, de alacsonyabb, mint a legtöbb hasonló fejlettségi szinten lévő, fejlődő országban (Nagy 1995).

ujforum_58.qxp 11/21/2006 4:13 PM Page 36 (Black plate)

A magyar–EK társulási megállapodást (Európai Megállapodás) 1991. december 16-án írták alá és 1994. február 1-jei időponttal lépett életbe, de kereskedelmi szerződése ideiglenes megállapodásként már 1992. március 1-jétől biztosította a magyar áruk jelentős kedvezménnyel való EK-ba jutását (Balázs 2002) Az átlagos szint további 3 százalékponttal csökkent, de még így is sokkal magasabb volt, mint a Közösség országainak 5–6 százalékos átlaga (Nagy 1995). A társulás célja az volt, hogy Magyarország és a Közösség között fokozatosan szabadkereskedelmi övezetet létesítsen, amely lassan lényegében a közöttük folyó kereskedelem egészét átfogja (1994. I. törvény). A szerződés segítette a felkészülést az Európai Közösségben való tagságra, mely többek között az ipari termékek szabad kereskedelmének megteremtését és a mezőgazdasági termékek importjának kezelésében a kölcsönös kedvezmények nyújtását indokolta. A Megállapodást számos további szerződés egészítette ki, illetve módosította, melyek teljesítését az Európai Tanács évente értékelte (Hargita 1999). A társulási szerződés szerint Magyarország és a Közösség egyrészt a Megállapodás előírásaival összhangban, másrészt a GATT rendelkezéseinek értelmében törekszik egy legfeljebb tízéves átmeneti időszak alatt fokozatosan kiépíteni a szabadkereskedelmi övezetet. Aszimmetria érvényesült Magyarország javára, azaz a Közösség gyorsabban nyitotta meg piacait.

A megállapodás I. fejezetének rendelkezései alapján a Közösség a Magyarországról származó ipari termékek vámtételére vonatkozóan négyféle eljárást különböztetett meg (1994. évi I. törvény). A Közösség az általános ipari termékek esetében (exportunk 60 százaléka), a Megállapodás hatályba léptekor, azaz 1992. március 1-jén eltörölte a mennyiségi korlátozásokat és az azokkal egyenértékű intézkedéseket, valamint a kereskedelem mintegy 75–80 százalékát vámmentessé tette. Ezeknél a termékeknél már korábban is viszonylag alacsonyabb vámszint volt jellemző, 1991-ben e termékkörben 6,6 százalékos volt az átlagos vámszint (Hargita 1999).

Egyes ásványi és vegyipari termékek, fémek esetében a Megállapodás érvényre jutásakor 50 százalékos vámcsökkentést alkalmaztak, melyet a következő évben újabb 50 százalékos vámcsökkentés követett (1994. évi I. törvény). Háromlépcsős vámcsökkentéssel érték el a vámmentességet némely ferroötvözet és a megmunkálatlan alumínium esetében, hosszabb időszakot adva a liberalizációra: a hatálybalépéskor és az azt követő évben az alapvám 20 százalékát törölték el, két évre rá pedig a vám teljes mértékben megszűnt.

Az „érzékeny” ipari termékeknek – melyeket eddig vámkvótákkal és vámplafonokkal védett a Közösség – a szabad kereskedelme 1995. január 1-jétől valósult meg (Hargita 1999). E termékek esetében növekvő éves vámkontingensek keretein belül tették vámmentessé a kereskedelmet, az ezt meghaladó importmennyiségekre pedig csökkentették a vámokat oly mértékben, hogy legkésőbb a harmadik év végére a vámokat teljes mértékben eltörölték (1994. évi I. törvény). Ez jellemezte az Európai Szén- és Acélközösséggel

ujforum_58.qxp 11/21/2006 4:13 PM Page 37 (Black plate)

kapcsolatos szerződés hatálya alá eső termékeket is, bár itt a mennyiségi korlátozás már 1992. március 1-jén megszűnt (Hargita 1999). A kontingenst értékben adták meg, a hatályba lépéskor és 1993. január 1-jén 15 százalékos, 1993. július 1-jén 10 százalékos, 1994. január 1-jén pedig 25 százalékos növelést irányoztak elő. Eközben a vámokat az érvényre jutáskor az alapvám 90 százalékára, egy évre rá 80 százalékára, két évre rá pedig 70 százalékára csökkentették, majd megszüntették (1994. évi I. törvény).

A szerződés érvényességétől Magyarország is fokozatosan megkezdte a vámok lebontását a Közösség irányába, 1994. január 1-jére az ipari termékek esetében 15 százalékos volt a vámmentesség (Hargita 1999). Két lépcsőben a Megállapodás hatályba lépésekor az alapvám kétharmadára, majd 1993. január 1-jén az alapvám egyharmadára csökkentettük az importvámokat.

A termékek egy másik, tételesen megnevezett körében hat ütemben történt vámcsökkentés évi 15 százalékos alapvámmérséklés mellett, így 1995. január 1-jétől 2001. január 1-jéig teljesen sikerült megszüntetni a vámokat. Ebben a körben húzódott el legkésőbb a liberalizáció. Magyarország az ipari termékek 25 százalékánál, azaz a fennmaradó termékeknél 1997. december 31-ig törölte el a vámokat, két ütemben csökkentve azokat az első csoportnak megfelelően, csak három év „türelmi időt" hagyva. A mennyiségi korlátozásokat és az ezekkel egyenértékű intézkedéseket legkésőbb 2001-ig építették le, a díjak és illetékek pedig már 1997-re eltörlésre kerültek. Némely termék esetében a Megállapodás hatályba lépésekor vámplafonokat nyitottak meg, melyeket évi 10 százalékkal növeltek a mennyiségi korlátozások eltörléséig (1994. évi I. törvény).

A szerződésnek megfelelően tehát 2000. december 31-ig a Közösség és Magyarország között teljes szabadkereskedelmi övezet létesült az ipari termékek körében, mely a vámok, illetékek, valamint mennyiségi korlátozások és azokkal egyenértékű intézkedések eltörlését jelentette azokban a szektorokban is, amelyek kereskedelmét a Közösség hagyományosan különleges rendszer keretében kezelte (textil- és acéltermékek) (Hargita 1999). 1997. január 1-jére eltöröltek mindenfajta exportvámot és exportra vonatkozó mennyiségi korlátozást, valamint ezzel egyenértékű intézkedést (1994. évi I. törvény).

1. táblázat. A magyar külkereskedelem főbb árucsoportok szerinti megoszlása, %

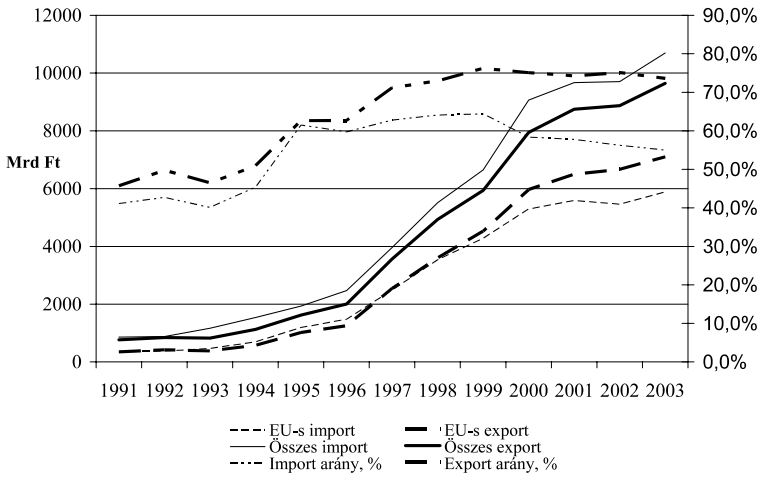
Árucsoport	Behozatal		Kivitel		Árucsoport	Behozatal		Kivitel	
	1970	1994	1970	1994		2002	2005	2002	2005
Élelmiszer, termény, élőállat	11,1	5,9	22,8	20,5	Élelmiszerek, italok, dohány	3,0	4,1	6,8	5,8
Anyag, félkész termék	50,2	33,4	29,7	36,5	Nyersanyagok	2,0	1,8	2,0	2,0
Energiahordozók	7,3	12,6	1,0	3,3	Energiahordozók	7,5	10,2	1,6	2,7
Fogyasztási iparcikk	9,8	21,2	20,8	26,7	Feldolgozott termékek	35,5	32,9	30,9	27,6
Gép, szállítóeszköz	21,6	26,9	25,7	13,0	Gépek és szállítóeszközök	52,0	51,0	58,7	61,9

Forrás: Kollega Tarsoly 1997 és KSH

ujforum_58.qxp 11/21/2006 4:13 PM Page 38 (Black plate)

Bár a Központi Statisztikai Hivatal által közölt árucsoportok tartalma valamelyest módosult, a magyar külkereskedelmi áruösszetételt tekintve megállapíthatjuk, hogy a nyersanyagok, félkész termékek, valamint az élelmiszerek aránya nagymértékben visszaesett. A kivitelben a gépek és a szállítóeszközök arányának növekedése mutatta a rendszerváltás előtt a leglátványosabb változást, azonban a KGST megszűnte után közel a felére esett vissza (Kollega Tarsoly 1997). Az e területen való versenyképességünket azonban az új piacok fellelése után újra ki tudtuk használni, mutatja ezt a jelenlegi magas export részarány.

Az ipari termékek aránya korábban is számottevő volt, de a rendszerváltás körüli időszakhoz képest további részesedésnövekedés figyelhető meg az e területen végbemenő nagyfokú liberalizációnak köszönhetően, mely nemcsak a Közösség irányába, de a WTO tagállamai felé is megvalósult.

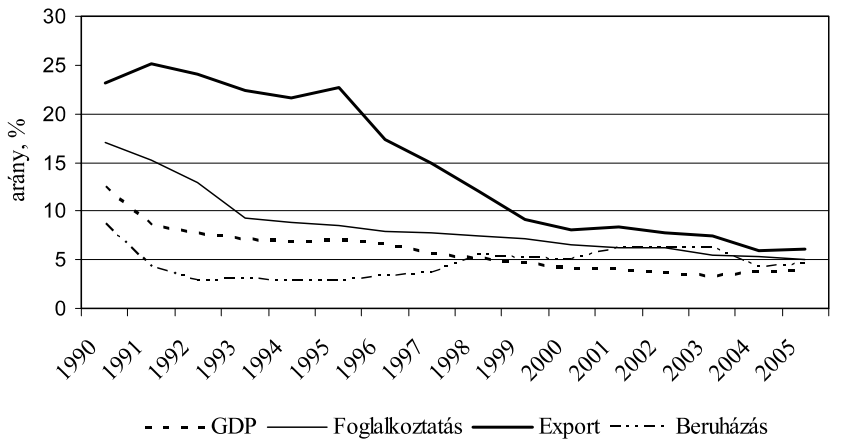

1. ábra. A magyar export és import értékének alakulása a liberalizáció hatására, illetve az Európai Unió behozatali és kiviteli aránya a rendszerváltástól az uniós csatlakozásig

Forrás: KSH adatai alapján a szerzők saját számítása

A társulási tárgyalások legérzékenyebb területe az élelmiszergazdaság volt, annak ellenére, hogy az ágazat súlya mind a termelést, mind a foglalkoztatottak számát tekintve alacsony a tagországokban. A mezőgazdasági termékek esetében a csatlakozásig nem történt meg a teljes liberalizáció, csupán kölcsönös kedvezményeket nyújtottak a felek egymásnak. A termékek három csoportja volt megkülönböztethető: egy részük vámmentes vagy bizonyos kvótáig vámmentes, más részük pedig egyáltalán nem volt vámmentes (Bilek 2003).

ujforum_58.qxp 11/21/2006 4:13 PM Page 39 (Black plate)

2. ábra. Az agrárszektor részesedésének alakulása a bruttó hazai termékből, a foglalkoztatotti létszámból, a beruházások értékéből és az exportból

Forrás: Mezőgazdasági Statisztikai Évkönyvek alapján a szerzők saját számítása

1995 decemberében a madridi csúcstalálkozón a közös agárpolitika kiterjesztésének tárgyalásakor mintegy tízéves átmeneti időszakkal számoltak az újonnan csatlakozó országok esetében. Az 1999-ben elkészült, a 2000–2006 közötti időszakra vonatkozó közösségi pénzügyi tervezet még nem számolt a közvetlen agrártámogatások kiterjesztésével az új tagországokra vonatkozóan. Az EU-csatlakozás mezőgazdasági fejezete 2000-ben indult meg. A 2002-es tervezetek már tartalmaztak egy korlátozott mértékű összeget az agrártámogatások kiterjesztésére, mely szerint a 2004. évi 25 százalékról indulva tíz évet hagynak a 100 százalékos arány eléréséhez az újonnan csatlakozó országokban. Ugyanebben az évben a dán csomagnak köszönhetően több területen javultak az addig ajánlott agrárkvóták (Balázs 2002).

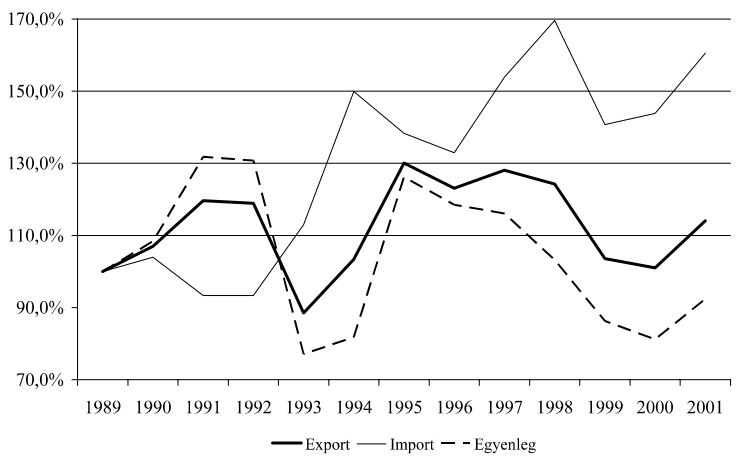
A magyar export hagyományosan 20–25 százalékát kitevő élelmiszergazdasági export számára kiemelkedő jelentőségű kérdés volt, hogy a tárgyalások során Magyarország kedvező, illetve javuló feltételeket próbáljon elérni (Hargita 1999). A kormány a támogatási probléma megoldására, az egyenlőtlenség enyhítésére az induló támogatási összeget 30 százalékponttal kipótolva biztosította, hogy a magyar gazdák már előbb, 2010-re megkapják a 100%-os közvetlen támogatást (Bilek 2003).

A szektor exportból való részesedése az évek során jelentősen csökkent, jelenleg 6 százalék körül alakul. Az agrárágazat a külkereskedelmet tekintve szufficites, azonban az exportból való részesedés mellett a mezőgazdasági termékek kereskedelmi egyenlege is évről évre csökkent (míg 2002-ben 308,9 Mrd Ft volt, addig 2005-ben már csak 181,1 Mrd Ft). Történt ez annak ellenére, hogy a Közösség az eddig kedvezményben nem részesített, de a magyar

ujforum_58.qxp 11/21/2006 4:13 PM Page 40 (Black plate)

exportban jelenleg is vagy potenciálisan fontos szerepet betöltő agrártermékekre vám- és lefölözés-kedvezményt adott, melyeket meghatározott mennyiségi keretek mellett nyújtott.

A Megállapodás szerint mennyiségi korlátozás nélkül vámmentesen Magyarország kevés terméket exportálhatott, melyek zöme nagyon speciális termék. Egyes termékek esetében adott vámkedvezmény mellett importálhattunk korlátlanul. Általában e termékek esetében a vámszint csak minimálisan tért el a legnagyobb kedvezményes vámtételtől (MFN). A legtöbb termék azonban az előre meghatározott mennyiségi korláton belüli vámkedvezményes áru kategóriába tartozott, és közöttük is főként az MFN 20%-a volt a jellemző vámszint. Egyes termékekre vonatkozóan minimum árat írtak elő (1994. évi I. törvény). Tehát az eddig kedvezményben nem részesített, azonban a magyar export jelentős részét kitevő termékekre, mint például a sertés-, baromfi- és marhahús, élő juh és juhhús, búza, zöldségek és gyümölcsök, a Közösség vámkedvezményeket adott.

3. ábra. A mezőgazdasági és élelmiszeripari külkereskedelem indexei USD alapon, 1989=100%

Forrás: Kartali 2002 alapján a szerzők saját számítása

A közösségi eredetű termékek magyar mezőgazdasági és élelmiszeripari importja esetében alapvetően az import mennyiségi rendszerét szabályozták, a vámok szerepe másodlagos volt, alacsony vámszintek voltak jellemzőek. Az 1992. március 1-jén hatályba lépett megállapodás az EK-nak – aszimmetrikusan – piacra jutási kedvezményeket nyújtott magyar részről (Hargita 1999).

Az EU Magyarországra irányuló importjának növekedése az általunk vizsgált időszakban jóval meghaladta a Magyarország EU-ba irányuló exportjának emelkedését, melyhez hozzájárult, hogy a Megállapodásban rögzített exportkvótákat csak alacsony, illetve közepes

ujforum_58.qxp 11/21/2006 4:13 PM Page 41 (Black plate)

szinten tudta Magyarország kihasználni, míg az EU-exportőrök kvótakihasználása ennél sokkal kedvezőbb volt. Ezt magyarázza, hogy a megválasztott referencia-időszak (80-as évek vége) alapján meghatározott kedvezményes kontingensek és a 90-es évek magyar agrártermék-kínálata szerkezetében eltért egymástól, azaz a kereskedelempolitikai kedvezmények csak a feltételeket, a lehetőséget teremtették meg az exportnövekedés számára, azok tényleges kihasználása egyéb versenyképességi tényezőktől függött (Kartali 2002).

A GATT uruguayi fordulójának mezőgazdasági egyezménye megváltoztatta a mezőgazdasági termékek kereskedelmének eszköztárát: a mennyiségi korlátozásokat, illetve a velük egyenértékű intézkedéseket „vámosították", azaz megszüntették és helyébe a vámok szintjét megemelték (Hargita 1999). Magyarország számára a WTO kereskedelem liberalizációs előnyeként fogalmazható meg, hogy a liberalizáció bizonyos fokig segítheti a magyar agrárexport elhelyezését, mérsékli a vámkülönbségekből és exporttámogatási arányokból fakadó versenyhátrányt, ugyanakkor a magyar GATT vállalás szerinti exporttámogatási összegek szűk tere és alacsony szintje az előnyöket jóval meghaladó hátrányt teremtett.

2000 júliusától új agrárliberalizációs egyezmény lépett életbe a Közösség és Magyarország között, mely immáron három csoportot képez az érintett agrártermékek körében. A „kétnullás" lista termékeinél mennyiségi korlátozás nélkül kölcsönösen törlik el a vámokat, a „négynullás" körben a vámok mellett az exporttámogatással is felhagy mindkét fél az addigi legmagasabb exportérték mint kvóta szintjéig. A „klasszikus" lista a Társulási Megállapodáshoz hasonló vámkedvezményes kvótákat tartalmazza. Egyes termékek esetében az eredeti egyezményben rögzített feltételek élnek, évente növekvő kvóták keretében. A probléma azonban továbbra is fennállt, Magyarország a Közösséggel ellentétben nem volt képes kihasználni a lehetőségeket, és az uniós tagállamokba irányuló agrárexport csökkent (Kartali 2002).

A magyar gazdaság nyitottá válását jól mutatja, hogy közvetlenül a csatlakozás előtt az engedélyköteles termékek köre is lecsökkent, míg az import esetében már csak körülbelül 3%, addig az export esetében ennél egy kicsivel több, 5% volt az engedélyezési kötelezettség aránya (Gérnyi 2003).

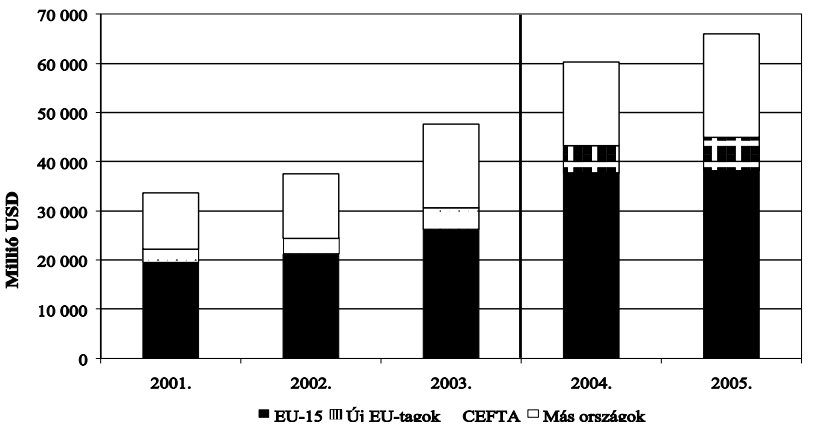
Közös kereskedelempolitika – a csatlakozás után

Magyarország külkereskedelmi jogi keretrendszere az Európai Unióhoz történő, 2004. május 1-jei csatlakozással átalakult. A magyar külkereskedelmi jog Magyarország GATT-tagsága, valamint az ezzel összefüggésben megalkotott, a külkereskedelemről szóló 1974. évi III. tv. (Kkt.) hatályba lépése óta jellegét tekintve szinte változatlan volt. A csatlakozást megelőzően központi kérdésként vetődhetett fel, hogy az állam milyen eszközrendszeren keresztül képes közvetlenül befolyásolni a külkereskedelmi forgalmat. Az EU-csatlakozással azonban az egységesített (kül)kereskedelempolitikát kellett követni, autonóm intézkedéseket a magyar kül-

ujforum_58.qxp 11/21/2006 4:13 PM Page 42 (Black plate)

kereskedelmi igazgatás ekkortól kezdve csak nagyon szűk körben hozhat, új funkciója alapvetően a közösségi jog végrehajtásának a kötelezettsége. Ennek megfelelően a forgalmat meghatározó eszközrendszer kulcsa is a Közösség kezében van (Horváthy 2004).

A közös kereskedelempolitika az Európai Gazdasági Közösséget létrehozó szerződés (EKSz) egyik kulcseleme volt, jogi alapját az EK-szerződés 131–134. cikke teremtette meg. A 133. cikk szerint a tagállamok közös vámtarifákat fogadnak el, mely azt jelenti, hogy függetlenül attól, a termék hol lépi át az Unió határát, az exportőrnek ugyanazokkal a feltételekkel kell számolnia (Verebics 2006). A közös kereskedelempolitika része a Kombinált Nomenklatúra (KN), mely a Vámigazgatások Világszervezete (WCO) által kidolgozott Harmonizált Rendszerre épül, és amely a TARIC, az Európai Unió kereskedelempolitikai eszköze alapjául szolgál. A magyar vámtarifa 1996 óta már a KN-n alapul, attól csak ún. alszámok alkalmazásával tértek el, melyeket fokozatosan csökkentettek. A TARIC konkrét vámtarifaszám szerint tartalmazza az EU integrált tarifáját, illetve a rendelkezéseket, előírásokat, melyet a csatlakozás pillanatától alkalmaznak. Ezt egészíti ki az EU származási rendszere, mely vámrendszerre épülő korlátokat állít a külföldről bejövő áruk elé, illetve ehhez igazítja a tarifális kedvezményeket (Gérnyi 2003).

4. ábra. Magyarország importjának alakulása országcsoportok szerint, millió USD**
Forrás: KSH adatai alapján a szerzők saját számítása

A közös kereskedelempolitika tehát közvetlen összefüggésben áll a vámunióval, annak külső feltételeit teremti meg (Horváthy 2004). A tagállamok a közös kereskedelempolitika alapján vállalták, hogy közösen kötnek vám- és kereskedelmi megállapodásokat, egységesítik liberalizációs intézkedéseiket, exportösztönző politikájukat és a kereskedelmük védelmét biztosító mechanizmusokat (dömping és szubvenció elleni védelmi intézkedések

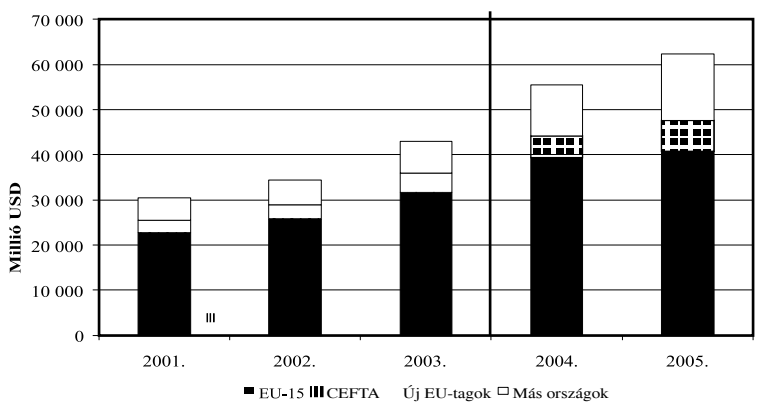
** 2004. május 1-jétől a külkereskedelmi forgalom statisztikájának módszertana több ponton is változott.

ujforum_58.qxp 11/21/2006 4:13 PM Page 43 (Black plate)

kidolgozása) (Verebics 2006). A közös kereskedelempolitika felöleli az áruk külkereskedelmi forgalmát, a mezőgazdasági termékek forgalmának kivételével, melyre vonatkozóan a közös agrárpolitika a mérvadó. A mezőgazdasági termékek külkereskedelmi forgalmát elsődlegesen az ún. termékpályás szabályok határozzák meg, melyek mögöttes szabályként utalnak a közös kereskedelempolitika körében kibocsátott jogszabályokra.

Az EU a világ országaival szemben alapvetően négy kereskedelmi kapcsolati rendszert alkalmaz. Az egyik ezek közül a részleges (ipari) szabad kereskedelem típusa, amelyet általában a csatlakozásra váró, illetve társult országokkal kötött az Unió. E rendszernél kedvezőbb a kedvezményező (preferenciális) típus, amelyet a tagországok volt gyarmataikkal szemben alkalmaznak, melyek többnyire fejlődő vagy fejletlen országok, és ahol a viszonosság nélkül nyújtott vámkedvezmény gyakorlata érvényesül. A fejlett gazdaságokkal szemben a legnagyobb kedvezmény rendszere él, az EU legnagyobb kereskedelmi partnerei ebbe a körbe sorolhatók. A hátrányosan megkülönböztető (diszkriminatív) típus fennállása esetén pedig az Unió megnehezíti, sőt korlátozza a kereskedelmet az ebbe a rendszerbe eső országokkal (Bilek 2003).

A vámokon kívüli eszközök jelentősége a GATT-WTO keretében az elmúlt évtizedekben végbement liberalizáció következtében visszaesett, védőfunkciót elvileg nem tölthetnek be. Az importrendszer körébe tartozik a kvóták alkalmazása, illetve az importengedélyezési rendszer. WTO-tagállamokkal szemben az ipari termékek körében alkalmazásuk kizárt, így e termékkörön kívüli áruk esetében, illetve a Szervezeten kívüli országokkal szemben vezethetők be. Az ipari termékeknél az exportkorlátozó eszközök használata is tiltott.

5. ábra. Magyarország exportjának alakulása országcsoportok szerint, millió USD**

Forrás: KSH adatai alapján a szerzők saját számítása

ujforum_58.qxp 11/21/2006 4:13 PM Page 44 (Black plate)

Lehetőség van azonban a Közösségben kereskedelmi védelmi eszköz alkalmazására, ha valamely közösségi gazdasági szereplőt, iparágat stb. károsodás ér, vagy potenciálisan fenyeget a harmadik országból a hazai piacra érkező behozatallal (okozati) összefüggésben.

Az Európai Unióban a szabályok és eszközök végrehajtása a legtöbb esetben tagállami szinten valósul meg. Magyarországon a két legfontosabb végrehajtó szerv a Vám- és Pénzügyőrség és a Magyar Kereskedelmi Engedélyezési Hivatal, melyek mellett a közös kereskedelempolitika végrehajtásába egyéb szervek is bekapcsolódnak.

Jelenleg a következő termékek vonatkozásában van előírva engedélyezési eljárás: kábítószer-prekurzorok, ipari termékek (textil, vas és acélipari termékek), mezőgazdasági termékek. E területek közül a következőkben röviden az agrárterületen bekövetkező változásokat ismertetjük.

2. táblázat. Magyarország külkereskedelmi volumenindexei (előző év = 100%)

	Év	Összes	EU-15	Új EU-tagok	EU-n kívüli
Import összes	2004	115,2	106,5	120,9	137,5
	2005	106,1	100,5	114,5	115,6
élelmiszer	2004	124,2	130,2	145,1	93,5
Export összes	2004	118,4	113,9	132,2	130,0
	2005	111,5	103,6	138,5	126,8
élelmiszer	2004	103,2	113,4	113,0	86,7

Forrás: FVM, 2005 és KSH adatai alapján

Az uniós csatlakozás óta a magyar piacot elárasztották az olcsó külföldi élelmiszerek az új és a régi uniós tagállamokból, bár a Közösség korábbi bővítéseinek tapasztalatai szerint az importoffenzíva csak átmeneti jelenség. Egyelőre azonban azt mondhatjuk el, hogy míg a csatlakozás előtt, 2003-ban 646 millió euró értékben érkeztek élelmiszerek, italok és dohányáruk az EU-ból, és Magyarország 1222 millió euró értékben exportált hasonló termékeket, addig 2004-ben az EU-15-ből származó import 1037 millió euróra ugrott, miközben az oda irányuló magyar agrárexport ennél jóval kisebb mértékben, 1393 millió euróra bővült.

Az importtermékek tekintetében több mint négyszeresére nőtt 2003-ról 2004-re az élőállat-import, közel kétszeresére a húskészítmény-behozatal, másfélszeresére a gabona- és gabonakészítmény-, a cukor- és a dohányimport, miközben a tejtermékekből 120 százalékos importnövekedést regisztráltak.

Az uniós tagságból fakadóan Magyarország csatlakozott jó pár, korábban az Unió által kötött egyezményhez, amelyek elsősorban a balkáni és az észak-afrikai országok termékei előtt nyitották meg a magyar piacot (Mihálovics 2005). A probléma az agrárszektor tekintetében tehát abban fogalmazható meg, hogy a magyar mezőgazdaság nem tudta kihasználni a csatlakozás teremtette előnyös piaci helyzetet.

ujforum_58.qxp 11/21/2006 4:13 PM Page 45 (Black plate)

Összefoglalás

Mind Magyarország GATT-tagsága, mind pedig az EU-hoz történő csatlakozásra való felkészülés a korábbi években erőteljes liberalizáció elé állította a magyar gazdaságot. A társulás célja az volt, hogy Magyarország és a Közösség között fokozatosan szabad kereskedelmi övezetet létesítsen, amely lassan lényegében a közöttük folyó kereskedelem egészét átfogta.

A csatlakozást követően, a vámunió megvalósulásával, Magyarországra is kiterjedtek az uniós szabályozások: a harmadik országokkal kapcsolatos korlátozások, engedélyezési eljárások. Magyarország szempontjából napjainkban kiemelkedő prioritással bír, hogy a csatlakozás teremtette új keretek között képes legyen az Unión belül, illetve a harmadik országokkal kapcsolatban is megtalálni azokat a területeket vagy konkrét termékeket, ahol lehetőség van Magyarország versenyképességének kihasználására vagy a kevésbé versenyképes ágazatok fejlesztésére.

Irodalomjegyzék

Balázs Péter: Magyarország és az Európai Unió kapcsolatainak fejlődése. In: *Az Európai Unió külpolitikája.* KJK-Kerszöv. Budapest, 2002.

Bilek Péter: Az EU-csatlakozás várható hatásai a magyar külkereskedelemre. *Vélemény*, ICEG Európai Központ 2003. június

Gérnyi Gábor és társai (szerk): *Gyakorlati tudnivalók az Európai Unióról.* Gazdasági és Közlekedési Minisztérium, Budapest, 2003.

Hargita Árpádné: A magyar–EK társulási megállapodás. In: *Európa Kislexikon*, BKE Vezetőképző Intézet, Budapest, 1999.

Huszár Ernő: Kereskedelempolitika. In Tóth Tamás (szerk.): *Külgazdaságtan.* AULA. Budapest, 1998.

Kacsirek László: *Világgazdaság és nemzetközi kereskedelem sorozat: Kereskedelempolitika.* Szolnoki Főiskola, Szolnok, 2005.

Kartali János (szerk.): A magyar agrár-külkereskedelem a rendszerváltás után. *AKII Agrárgazdasági Tanulmányok*, 2002. évi 9. szám

Kollega Tarsoly István (szerk.): *Magyarország a XX .században.* II. kötet: Természeti környezet, népesség és társadalom, egyházak és felekezetek, gazdaság.

Köves András: A KGST-kereskedelemtől az EU-csatlakozásig. *Közgazdasági Szemle*, L. évf. 2003. július–augusztus, 635–653. o.

Majoros Pál: *Magyarország a világkereskedelemben.* Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2001.

Mihálovics András: *Importdömpinget hozott a csatlakozás.* Tejportál.Hu honlapja 2005. 04. 09. http://www.tejportal.hu/index.php?oldal=cikkek&id=1013&almenu=1&menu=1

Nagy András: A behozatal liberalizálása Magyarországon. *Közgazdasági Szemle*, 1995. XLII. évf. 5. szám 454–470. o.

*** 1994. évi I. törvény a Magyar Köztársaság és az Európai Közösségek és azok tagállamai között társulás létesítéséről szóló, Brüsszelben, 1991. december 16-án aláírt Európai Megállapodás kihirdetéséről

Az Európai Közösséget létrehozó szerződés

*** *Jelentés az agrárgazdaság 2004. évi helyzetéről.* Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Minisztérium (FVM), Budapest, 2005. szeptember

*** *Közlemény a textil- és ruházati termékek importszabályozásáról 2006.* Magyar Kereskedelmi Engedélyezési Hivatal

*** Központi Statisztikai Hivatal *Mezőgazdasági és Külkereskedelmi Statisztikai Évkönyvei*